

ESKİ İNANÇLILARIN SİBİRYA, KUBAN VE TÜRKİSTAN'A GÖÇLERİ VE KİMLİK MÜCADELELERİ

 Jeren MATIYEVA^a

Öz

“Eski inançlılar” terimi (Rusça staroverı veya staroobryadtsı) 1650-1660 yılları arasında Çar Aleksey Mihayloviç döneminde Patrik Nikon (1652-1666) liderliğinde başlatılan Kilise Reformu’nu kabul etmeyen bir dinî topluluğu tanımlar. Bu reformdan sonra Rus Kilisesi, eski inançlılar (staroobryadtsı) ve yeni inançlılar (Nikonian veya Novovertsı) olarak ikiye ayrılmıştır. Bununla birlikte Devlet Kilise Reformu’nu desteklediği için eski inançlılar 1905 Devrimi’ne kadar resmî olarak “Raskolniki” olarak adlandırılmıştır. Küçük değişikliklerle başlayan Kilise Reformu, dinî ve daha sonra kültürel yaşamın birçok yönünü etkileyerek birçok kural ve geleneği değiştirmiştir. Sonuç olarak, bu reformlar Rus halkının geleneksel Ortodoks inançlarından uzaklaşmasına sebep olmuştur. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren kilise yetkililerinin “eski dinin koruyucuları” yani kilise reformunun yeniliklerini kabul etmeyenlere yönelik acımasız zulmü, onların göç süreçlerine yol açmıştır. Eski inançlılar buldukları topraklardan uzak ve ıssız yerlere göç etmeye başlamışlardır. Yıllar ve hatta yüzyıllar sonra başka ülkelere göç eden Rus kökenli eski inançlılar, “eski Ortodoks inancının” ve Rus geleneğinin sıkı koruyucusu olarak kalmışlardır. 1755 yılında İmparatoriçe Yelizaveta Petrovna’nın (1741-1761) hükümdarlığı döneminde başka bölgelere göç eden eski inançlıların ülkeye geri dönmesi ve onlar için olumlu atmosfer yaratılmasını amaçlayan “Rus halkını koruma” politikası ilan edilmiştir. 1762’de III. Petro (1761-1762), eski inançlıların Rusya’ya geri dönmelerini istediğini ifade etmiştir. Ayrıca, geleneklerine ve eski baskılı kitaplara göre engellenmeyeceklerini ilk kez belirtmiştir. Bunun sonucunda göç eden eski inançlıların belirli bir kısmı farklı zamanlarda ve farklı koşullar altında kendi ülkelerine geri dönmüşlerdir. Diğer bir kısmı uzun zamandan beri göçle geldikleri yerlere alıştıkları için buralarda yaşamaya devam etmişler ve bununla birlikte “eski inanca” sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Geri dönmeyenler Rusya’da yaşayan eski inançlılarla dinî ve bazen aile bağlarını sürdürmüşlerdir.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Eski İnançlılar, kilise reformu, Raskol, isyan, göç.

^a Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/ Türkiye, matiyeva.jerenka@gmail.com

MIGRATIONS OF OLD BELIEVERS TO SIBERIA, KUBAN AND TURKESTAN AND THEIR STRUGGLE FOR IDENTITY

Abstract

The term “Old believers” (Russian staroveri or staroobryadtsy) describes a religious community that did not accept the Church Reformation initiated under the leadership of Patriarch Nikon during the reign of Tsar Alexei Mikhailovich between 1650 and 1660. After this reform, the Russian Church was divided into old believers (staroobryadsi) and new believers (Nikonian or Novovertsi). However, because the State supported the Church Reform, the old believers were officially called the “Raskolniki” until the 1905 revolution. With the Church Reformation, which started with minor changes, all aspects of religious and later cultural life, many rules and traditions were changed. As a result, these reforms caused the Russian people to break with the old Orthodoxy. Since the end of the XVII. century, the brutal persecution of church authorities against the “defenders of the old religion”, that is, those who did not accept the innovations of the church reform, led to processes of mass migration. Old believers began to migrate to remote and deserted places. Russian old believers, who emigrated to other countries years and even centuries later, remained firm guardians of the “old Orthodox faith” and Russian tradition. In 1755, the policy of “protecting the Russian people” was declared, aiming to return the old believers who migrated to other regions during the reign of Tsarina Elizabeth to the country and to create a positive atmosphere for them. In 1762, III. Peter expressed his desire for the old believers to return to Russia. He also stated for the first time that they would not be hindered, especially based on their traditions and old printed books. As a result, a certain part of the old believers who emigrated returned to their home countries at different times and under different conditions. Others continued to live here because they had become accustomed to the places they migrated to for a long time, and at the same time, they strictly adhered to the “old belief”. Those who did not return maintained religious and sometimes family ties with old believers living in Russia.

Keywords: Russian history, Old believers, church reform, Schism, revolt, migration.

МИГРАЦИИ СТАРОВЕРОВ В СИБИРЬ, КУБАНЬ И ТУРКЕСТАН И ИХ БОРЬБА ЗА ИДЕНТИЧНОСТЬ

Аннотация

“Старообрядцами” (“староверами”) называют религиозную общину, которая не приняла церковную реформу, начатую под руководством патриарха Никона во время правления царя Алексея Михайловича между 1650 и 1660 годами. После этой реформы Русская Церковь разделилась на последователей «старой веры» и никониан (новообрядцев). Государство поддержало церковную реформу, поэтому старообрядцы до революции 1905 года официально назывались «раскольниками». В ходе церковной реформы, начавшейся с незначительных исправлений, были изменены все стороны религиозной, а затем и культурной жизни, многие правила и традиции. В результате эти реформы, по мнению старообрядцев, привели к разрыву русского народа с древним православием. Жестокие преследования церковных властей с конца XIX века против “защитников старой веры”, т. е. тех, кто не принял новации церковной реформы, привели к процессам массовой миграции. Старообрядцы начали переселяться в отдаленные и безлюдные места. Эмигрировав в другие страны, они при этом спуска

годы и даже столетия оставались стойкими хранителями “старой православной веры” и русской традиции. В 1762 году Петр III выразил желание вернуть старообрядцев в Россию. При Екатерине II была провозглашена политика, имевшая целью вернуть в страну старообрядцев, переселившихся в другие страны во время правления царицы Елизаветы, и создать для них положительную атмосферу. Более того, было впервые заявлено, что староверам не будут препятствовать жить, исходя из их обычаев и старых книг. В результате определенная часть эмигрировавших старообрядцев в разное время и в разных условиях вернулась на родину. Другие продолжали жить там, куда переселились, потому что давно привыкли, но вместе с тем строго придерживались “старой веры”. Те, кто не вернулся, сохранили религиозные, а иногда и родственные связи со старообрядцами, жившими в России.

Ключевые слова: Российская история, староверы, церковная реформа, раскол, протест, миграция.

Giriş

Çarlık Rusya’da atalarının inancını değiştirmek istemeyen on binlerce, yüz binlerce Rus eski inançlı, cahil olarak nitelendirilerek devlete ve kiliseye karşı suçlu görülmüş ve Çarlık rejimi tarafından cezalandırılmıştır. Hükümetin baskılarına rağmen topraklarında kalan bazı eski inançlılar, Çar Aleksey Mihayloviç’in (1645-1676) zulmüne karşı genellikle kitlesel olarak kendilerini yakmışlardır. 1666 yılında eski inançlıların Rusya’nın baskıcı mevzuatı çerçevesinde hareket ederek yetkililer tarafından yakıldığı da bilinmektedir. Çarlık Hükümetinin zulmünden kaçan eski inançlıların büyük bir kısmı, Rusya’nın ıssız ve erişilemez bölgelerine göç etmiştir. Bu bölgeler arasında Pomorye ve Zavoļje, Don ve Yaik, Polonya’nın sınırındaki Çernigovtaş bölgesi de bulunuyordu. Eski inançlıların diğer bir kısmı, Ural ve Sibirya hatta Rusya sınırlarının dışına göç etmiştir. Bu göçler, Osmanlı Devleti’ne, Avusturya’ya, Polonya’ya ve İsveç’e doğru gerçekleşmiştir. Bu göçlerin bir sonucu olarak XVII. yüzyılın sonunda Pomorye, Severo-Zapad, Kerjenets, Starodubye, Vetka ve Don gibi bölgeler de eski inançlıların merkezleri olmuştur.¹

“Eski inançlıların göçleri” konusu, Türkçe literatürde ilk defa bu çalışma ile ele alınacaktır. Eski inançlılar ile ilgili Nazan Coşkun Karataş’ın, “XIX. yüzyıl Rus Düşünce ve Edebiyatında Raskol ve Eski İnançlılar”² adlı makalesi yer almaktadır. Bu makalede XIX. yüzyıl Rus düşüncesinde Raskol ve eski inançlılar, devrimci, halkçı düşünürler, Slavcı düşünürler, resmî kilise ve devlet ideolojisi gibi konular incelenmiş olup bu hususlar eski inançlıların göçleri konusunun dışında kalmaktadır.

Eski inançlılar ile ilgili esas kaynaklar Rusça literatürde yer almaktadır. Bu konuda önemli bir çalışma olan Afanasiy Şapov’un kaleme aldığı *Russkiy Raskol Staroobryadstva*³ adlı eseri Rus bilimsel çalışmaların öncüleri arasında yer almaktadır. Bu kitapta; XVII. yüzyıl ortasına kadar Rusya’da Hristiyan dindarlığının düzeyi, insanların ahlak ve

¹ Afanasiy Şapov, *Russkiy Raskol Staroobryadstva* (Kazan: İzdaniye Knigoprodavtsa İvana Dubrovina, 1859), 14.

² Nazan Coşkun Karataş, “XIX. yüzyıl Rus Düşünce ve Edebiyatında Raskol & Eski İnançlılar,” *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/4 (2019).

³ Şapov, *Russkiy Raskol Staroobryadstva*, 1859.

psikolojisi, Rus kiliselerinde liturjik⁴ uygulama durumu ve kitap bilgileri, din adamlarının ruh hâli hakkında bilgiler verilmektedir. A. Şapov, olayların fiili yönünü detaylı açıklamamış ama Raskol'un genel nedenlerini belirlemeye, bunun ideolojik, kültürel, ekonomik, sosyal ve politik nedenlerini araştırmaya odaklanmıştır. Patrik Nikon'un⁵ figürü, sadece Şapov tarafından olumlu bir şekilde algılanır ve Ortodoks misyonerlerinin geleneğinde eski inançlıların çoğunlukla cahil olduğu düşünülür.

Eski inançlıların göçleri ile ilgili *Kubanskoye İgnatovo Kavkazskoye İstoriçeskiye Puti Kazakov-Nekrasovtsev*⁶ adlı kitabı D. V. Sen Voysko tarafından kaleme alınmıştır. Sen Voysko monografik çalışmasında, Kazakların tarihsel geçmişinin ana hatlarını 1708'den 1920 yılının sonuna kadar kapsamlı bir şekilde incelemiştir. O, ilk Kuban Kazak köyünün tarihselliği, "Nekrasovlular" kavramının tanımı ve Nekrasovlular tarihinin dönemlendirilmesi gibi bir dizi tartışmalı konuları ele almıştır. Bu araştırma, -kronolojik olarak- 1708'den 1920'nin sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu tarihte başlatılmasının nedeni Don Kazaklarının Bulavin Ayaklanmasının bastırılması sırasında Nekrasovlular'ın Kırım Hanlığı'nın toprağına gelmesi ile bağlantılıdır. Bu çalışmada, eski inançlıların Sibiryâ, Kuban ve Türkistan'a yönelik göç faaliyetleri konuyla ilgili Rusça literatürden yararlanılarak ele alınacaktır.

1) Eski İnançlıların Sibiryâ'ya Göçleri

Eski inançlılar, hükümetin zulmünden kaçınarak sürekli göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunlar, farklı dönemlerde geleneklerini koruyabilecekleri birkaç büyük bölgeye göç etmişlerdir. Devlet ve kilise güçlerinden uzak bir yaşam arzusuyla bu topluluk, Sibiryâ da dahil olmak üzere bereketli boş arazilere ve hayvan bakımı açısından zengin derin ormanlara sahip uzak yerlere yönelmiştir. Bu nedenle eski inançlıların Sibiryâ'ya akını, yoğun baskı dönemlerinde olduğu gibi, zulmün zayıfladığı zamanlarda da azalmamıştır. Sibiryâ'nın eski inançlılar tarafından iskânı sürekli olarak batıdan doğuya ve kuzey topraklarına göç hareketleri ile gelişmiştir.⁷

Eski inançlıların Sibiryâ'ya Göç Tarihi birkaç döneme ayrılır:

- 1) Rusya'da Kilise Dönüşümleri ve Ortodoks Toplumunun Bölünmesi (XVII. yüzyılın 60-90'lı yılları),
- 2) I. Petro'nun Reformları Dönemi'nde eski inançlılar (XVIII. yüzyılın 20'li yılları),
- 3) Anna İvanovna (XVIII. yüzyılın 40'lı yılları) Dönemi'nde "Eski İnançlıların Kovulmaları",

⁴ Liturji kelimesinin kökeni Yunanca "liturgia" dır. "Ayin-ibadet anlamına gelen liturji; imparatorluk liturji, doğum liturjisi ölüm liturjisi, vaftiz liturjisi ve Ökaristi gibi bölümlere ayrılır. Kilisede yapılan ibadetler; kurban verme, özellikle ökaristi, vaftiz ve diğer liturjik ayinlerdir. Meryem Acara, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (1998): 184.

⁵ Patrik Nikon 1605 yılında Nijniy Novgorod'da doğmuştur. 1650'lerde başlattığı kilise reformları, o zamanlar Rus Kilisesi'nde var olan ritüel geleneğini değiştirerek onu modern Yunan geleneğiyle birleştirmeyi amaçlıyordu. Bu reformlar, Rus Kilisesi'nin bölünmesine ve Eski İnançlılar olarak bilinen grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1666 yılında patriklikten azledilmiş ve sade bir keşiş olarak yaşamını sürdürmüştür. Bk. Natalya Vorobyova, *Liçnost Patriarha Nikona v Oteçestvennoy İstoriografii* (Omsk: İzd-vo OmEİ, 2007), 243.

⁶ Dmitriy Sen, *Voysko Kubanskoye İgnatovo Kavkazskoye İstoriçeskiye Puti Kazakov-Nekrasovtsev (1708 g.- konets 1920-h gg.)* (Krasnodar: İzdatelstvo KubGU, 2010).

⁷ Nikolay Yadrintsev, *Sibir Kak Koloniya* (Sankt-Peterburg: İzdatelstvo İ. M. Sibirikova, 1892), 720.

- 4) Büyük Yekaterina'nın "Manifesto'su" (XVIII. yüzyılın ikinci yarısı),
- 5) I. Nikolay'ın Gericilik Dönemi (XIX. yüzyılın ikinci yarısı),
- 6) Eski inançlıların Altın Çağı (XX. yüzyılın başları).

Eski inançlıların Sibirya'ya ilk göçleri, Kilise Reformları ve Rusya'da Ortodoks toplumunun bölünmesine denk gelen Raskol zamanıdır. Bu dönem, Ortodoks kültürünün eski inançlılar (staroverı) ve yeni İnananlar (Nikonian veya Novoverıtsı) olarak iki akıma ayrılmasıyla nitelendirilir. Patrik Nikon'un 1654'te kilise değişikliklerini onaylaması ile bu değişiklikler, 1654-1655'teki kilise toplantılarıyla pekiştirilmiştir. Bu yenilikler, Rus halkı tarafından sert bir tepkiyle karşılanmıştır. Eski inançlılar, taraftarlarından Çar'a "Yeni Bilinmeyen İnanç" hakkında eleştirel dilekçeler göndermiştir. Kilise Reformu'na aynı zamanda Piskopos Pavel Kolomenskiy, Protopop Avvakum, Kostroma'dan Daniil, Murom'dan Login gibi dönemin önde gelen din adamları da güçlü muhalefet göstermişlerdir. Bundan dolayı eski kilise savunucuları kısa sürede Nikon ve Çar'ın acımasız işkencelerine maruz kalmışlardır. Rus kilisesindeki değişiklikler, halkı Ortodoksluğun iki farklı toplumuna ayırmıştır; ana unsur ve eski inançlılar. Eski inançlılık ülkede yayılmaya devam etmiş, buna inanalar; Kuzey Denizi'ne, Akdeniz'e, Peçora ve Sibirya'ya göç etmişlerdir.⁸

Eski inançlıların Sibirya'ya iskânının ikinci dönemi I. Petro'nun (1682-1725) Reformları Dönemi'ne denk gelir. İktidarının en başından beri I. Petro, dinî hoşgörü ilkesini ilan etmiştir. Ancak diğer dinlerden farklı olarak eski inançlılar ise bu haklardan yoksun kalmıştır. I. Petro, bunlara çifte vergi uygulayarak şehirlerde ve köylerde yaşamalarına izin vermiştir. Ayrıca I. Petro, eski inançlılar aleyhine suç uydurularak dava açılmasını da emretmiştir. Din adamları ise eski inançlıları, Ortodoks kilisesinin düşmanı olarak ilan edip bunların yok edilmesini talep etmişlerdir. İktidar, eski inançlıların sığınaklarını harap etmiş, dinî mekânlarını yok etmiş ve onların mallarına el koymuş; olabildiğince bunlara zulmetmiştir. Bu süreçte eski inançlıların tutuklanıp sürgüne gönderilmesinden dolayı bu inancın taraftarları kendilerini gizlemeyi ya da inançlarını gizli yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle XVIII. yüzyılın ilk yarısında eski inançlılardan Rusya'nın Avrupa kısmını (Nijegorodskaya ve Arhangelogorodskaya Guberniya⁹) terk edenlerin sayısı artmıştır. Onlar, Tomsk-Kuznetsk gibi tarımsal uzak bölgelere yerleşmişlerdir.¹⁰

1722'de Tara şehrinde¹¹ Rusya tarihinde "Tara İsyanı" olarak adlandırılan isyan, meydana gelmiştir. Bu isyanın nedeni ise I. Petro'nun 5 Şubat 1722'de halefi ile ilgili çıkardığı kararnamesiydi. Buna göre; İmparator, kendi iradesine göre herhangi bir mirasçı atayabilecek idi. Buna karşılık şehrin yakınlarına yerleşen eski inançlılar Deccal (antihrist) olduğunu iddia ederek isimsiz varisine biat etmeyi reddetmişlerdir. Bu da "Tara isyancılarına" karşı ölüm cezası yoluyla cezalandırıcı eylemlerin başlangıcı

⁸ Vaselina Ryabtseva, "Migratsionnye Potoki Staroobryadtsev v Zapadnuyu Sibir," *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kulturi i İskusstv* 24/7 (2013): 66.

⁹ Guberniya kavramı Türkçede vilayet anlamına gelmektedir.

¹⁰ Dmitriy Belikov, *Pervıye Russkiye Krestyane-Naselniki Tomskogo Kraya* (Tomsk: İzdatelstvo Tipo-Litografiya M. N. Kononova i İ. F. Skulimovskogo, 1898), 20-24.

¹¹ Rusya'nın Omsk Oblastı'na bağlı Sibirya Bölgesi'nde bulunan şehirdir.

olmuştur.¹²

Tara isyanının bastırılmasından sonra geniş çapta eski inançlıların arayışı başlamıştır. Daha sonra İşim, Tatarlar, Tümen köylüleri (krestiyenler), Yolutor köylüleri Sibiryaya yayılmıştır. Bu dönemde eski inançlıların Sibiryada geniş bir alanda iskân etmelerinden dolayı I. Petro, 1722'de bunların Sibiryaya yerine Rogervik'e sürgün edilmeleri ile ilgili bir kararname yayınlamıştır. Dolayısıyla Kuznetsk ve Tomsk da dâhil olmak üzere önemli bölgelerde aramalar yapılmıştır. Bu nedenle Tarsk uyezdinden¹³ Kuznetsk ve Tomsk uyezdlerine 119 kişi, daha sonra Tarsk uyezdinden Kuznetsk uyezdine 27 ve İşim ilçesinden 39 kişi kaçmıştır.¹⁴

Üçüncü dönem, Anna İvanovna (1730-1740) zamanında eski inançlıların "kovulmaları" ile ilişkilidir. Bu dönemde eski inançlılar, iktidar ve yeni inananlar tarafından zulme uğramışlardır. XVIII. yüzyılın 30'lu yıllarının ikinci yarısında eski inançlılar ilk olarak Ural sonra Sibiryaya maden fabrikalarında çalışmışlardır.

XVIII. yüzyılın 40'lu yıllarında Altay'ın Buhtarma bölgesinde eski inançlıların yeni gizli yerleşim yerleri kurulmuştur. Eski inançlılar, dağlara yönelme anlamında "taşçı" (kamenşçik) adını almışlardır. Bu taşçılar arasında, endişesiz bir yaşam alanı olan "Belovodye" toprağı hakkında efsaneler yaygındı. Belovodye ülkesiyle ilgili efsanelerin, tam olarak eski inançlılar tarafından ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, eski inançlılar arasında bu kutsal topraklara giden yolu detaylı olarak anlatan haritaların yer aldığı özel kitap bulunmaktaydı. Bu kitap, "Gezgin" (Puteşestvennik) olarak adlandırılmış ve 1840-1850 yılları arasında Obva bölgesindeki eski inançlılar arasında oldukça yaygın olmuştur.¹⁵

Dördüncü dönem, Büyük Yekaterina'nın Sibiryaya da dâhil olmak üzere yeni bölgelerin iskân edilmesini sağlayan "Manifesto'sunun" kabulüyle ilişkilidir. Bu çerçevede, eski inançlılar kolonizasyonun en umut vadeden kesimi olarak görülüyordu. Büyük Yekaterina yönetimi döneminde Raskolniklerin yeni bir kısmı, Sibiryaya göç etmiştir. Reformdan sonra bunların bir kısmı daha çok özgürce yaşam arzusuyla Polonya topraklarına gitmişlerdir. Eski inançlılar, Starodub ve Vetka'ya yerleşmiş, bazıları ise Kerjenets Nehri yakınındaki Vyatka'ya gitmiştir. Ancak kaçakların Polonya'da iyi yaşam sürdürdüklerini öğrenen köylüler bu bölgeye gitmişlerdir. Bundan sonra Pomeşçik (toprak ağası) ve büyük kumandanlar Sinod'a (dini kurul) kaçakların geri gelmeleri için dilekçe göndermeye başlamışlardır. Polonya'nın bu dönemdeki durumundan faydalanan Büyük Yekaterina, bu bölgeye Tümgeneral Nikolay İvanoviç Maslov komutasında bir ordu göndermiş ve böylece 1764 yılında bu eski inançlılar, Sibiryaya sürgün edilmiştir.¹⁶

¹² Belikov, *Perviyе Russkiye Krestyane-Naselniki Tomskogo Kraya*, 20-24.

¹³ Uyezd eski Rusya, Çarlık Rusya'sı ve Rus İmparatorluğu'nda kullanılan bölgesel-idari bir birimdir. Geleneksel olarak, bir uyezd, belirli bir noktaya (bir şehir veya köy) bitişik olan tüm volostların toplamıydı. Rusya İmparatorluğu'nda, uyezdin merkezi olan uyezd şehri, uyezd polis yöneticisinin yaşadığı ve tüm uyezd kurumlarının yoğunlaştığı bir konumdu. Bk. Aleksandr Gradovskiy, *İstoriya Mestnogo Upravleniya v Rossii: Vvedeniye. Uyezd Moskovskogo Gosudarstva* (SPb: Peçatnya V. Golovina, 1868), 527.

¹⁴ İvan Şeglov, *Hronologičeskiy Pereçen Vajneyşih Dannih iz İstorii Sibiri; 1032-1882 godı* (İrkutsk: İzdatelstvo Tipografiya Ştaba Vostoçnogo Sibirskogo Voennoogo Okruga, 1883), 778.

¹⁵ Ryabtseva, "Migratsionniye Potoki Staroobryadtsev v Zapadnyyu Sibir," 68.

¹⁶ Vadim Aleksandrov & Nikolay Pokrovskiy, *Vlast i Obşestvo. Sibir v XVIII veke* (Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka. 1991), 338.

En büyük göç dalgası XVIII. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelmiştir. Eski inançlıların Sibirya'ya yerleşimi onların "kovulmaları" ile ilişkilidir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında eski inançlılardan yaklaşık 20 bin kişi, aileleri ile Sibirya'ya sürgün edilmiştir. 1757 yılından itibaren büyük gruplar halinde Zabaykalye'ye yerleşmişler ve burada "Semeyskiye" adını almışlardır. Vetka bölgesindeki eski inançlıların büyük bir kısmı, Tomsk ve Yenisey guberniyalarına sürülmüştür.

Beşinci dönem, I. Nikolay'ın (1825-1855) hükümdarlığı sürecinde, kötü koşullar altında yaşayan eski inançlılara karşı artan zulüm ile nitelendirilir. İmparator I. Nikolay'ın tahta çıkışının ilk gününde Aralıkçılara (Dekabrist) zalim misillemelerinden dolayı kendisine "Kanlı Nikolay" lakabı verilmiştir. İmparator her ne olursa olsun Raskolları yok etmeyi kendine amaç edinmiştir. Bu dönemde eski inançlıların dua evleri kapatılmış ve en büyük değerleri yağmalanmış ve yok edilmiştir.¹⁷ 1855'te tahta I. Nikolay'ın oğlu II. Aleksandr (1855-1881) çıkmıştır. Bu dönemde de eski inançlılara yönelik zulümler devam etmiştir. 1861'deki Toprak Reformu'na bağlı olarak XIX. yüzyılın 1860'lı yıllarında Sibirya'ya tekrar yoğun bir göç akını yaşanmıştır. Göçmen köylüler arasında çok sayıda eski inançlılar da vardır.

Altıncı dönem eski inançlıların "Altın Çağı" olarak adlandırılır. Bunun nedeni ise 17 Nisan 1905'te onlara tam bir din özgürlüğü getiren hoşgörüyeye dayalı bir kararnamenin çıkarılmasıdır. Eski inançlılara yönelik zulüm durdurulmuş bunun yerine kilise ve ibadethanelerin inşası başlamıştır. Eski inançlılar, aktif olarak kamusal yaşama dâhil olmuştur. Ancak devletin hoşgörülü bu din politikası XXI. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. 1912 yılında Sibirya'nın Tomsk Guberniyasında 77 eski inançlılar topluluğu kaydedilmiştir. Bunların 65'i Barnaul, Biysk ve Zmeinogorsk bölgelerine aitti. Göçler, XX. yüzyıla kadar devam etmiş ancak bunlar özel niteliklere haizdir.¹⁸

2) Eski İnançlıların Kuban'a Göçleri

Kuban'da Rus Kazak eski inançlıların ilk yerleşim yerleri XVII. yüzyılın 1690'lı yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yerleşmeler Don bölgesinden çarlık yönetiminin zulmünden kaçan Kazak eski inançlılar tarafından kurulmuştur. Kuban'ın Don halkı için yeni bir vatan olarak yeri ve rolü Kondratiy Afanasyeviç Bulavin önderliğinde eski inançlıların hareketleriyle ortaya çıkmıştır. Kısa süre sonra Rus Hükümeti, bunların eylemlerini durdurmuş, isyancıları bozguna uğratmış ve ataman¹⁹ hükümet tarafından öldürülmüştür. Böylelikle Bulavin'in Don halkının Kuban'a göç etme fikrini, arkadaşı İgnatiy Nekrasov gerçekleştirmiştir.²⁰

İsyanın bastırılmasından ve Bulavin'in ölümünden sonra Nekrasov önderliğinde yaklaşık sekiz bin Kazak eski inançlı, Kuban'a göç etmiştir. Bundan sonra onları, "Nekrasovlular" olarak adlandırmaya başlamışlardır. Böylece Kazak Nekrasovluların neredeyse 300 yıllık tarihi başlamıştır. Başlangıçta eski inançlılar Kopil ve Temrük

¹⁷ Leyla Fattahova, "İstoriko-Etnografiçeskiy Oçerk Staroobryadçestva Kuznetskogo Uyezda," *Kulturnoye Naslediye Srednevekovoy Rusi v Traditsiyah Uralo-Sibirskogo Staroobryadçestva* 3/2 (1999): 32.

¹⁸ Ryabtseva, "Migratsionniye Potoki Staroobryadçestv v Zapadnuyu Sibir," 69-70.

¹⁹ Kazakların başı.

²⁰ Aleksey Guliy, "Kazaki-Nekrasovtsı v İstorii Rossii," *Aktualniye Problemy Gumanitarnih i Sotsialno-ekonomiçeskih Nauk* 11/1 (2017): 58.

arasındaki Taman yarımadasındaki Bludilov, Golubin ve Çıryan şehirlerine yerleşmişlerdir.²¹

Rusya, "Nekraslulular Meselesi" ile özellikle 1736-1739 Osmanlı-Rus savaşı sırasında çok uğraşmıştır. Çarlık Hükümeti, bu sorununu çözmek için mümkün olan her yöntemi kullanmaya çalışmıştır. Kuban'ın Kazak kasabalarına tenkil müfrezesini göndermiştir. Askerî önlemlerle birlikte Rus yetkililer; Kazak eski inançlıları, ana vatanına geri getirmek için, onlara zulmetmeyeceklerine dair söz vermişler. Ancak eski inançlıların büyük bir kısmı, hükümetin vaatlerine inanmamışlardır. Ayrıca geri dönerlerse, Don bölgesine vardıklarında Rus İmparatoriçesi Anna İvanovna'nın onları öldürme emrini vereceğini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte Nekrasov ile aynı görüşte olmayanlar, Don'a geri dönmüşler. Aynı zamanda Nekrasovlular topluluğu Don, Terek ve Yayık'tan gelenlerle sayıları çoğalmıştır.²²

1736-1739 Osmanlı- Rus Savaşı, Nekrasovlular için zor sonuçlar doğurmuştur. Kuban'da Kazak topluluğu dağılmaya başlamıştır. Bu da 1737'de Kazakların lideri Ataman İgnatiy Nekrasov'un ölümüne yol açmıştır. Aynı zamanda Ruslar Azak bölgesine gelmeye başlamıştır. Eski inançlılar, yerleşim için daha sakin bir yer aramak zorunda kalmışlardır. 1740-1741 yılları arasında Osmanlı padişahının izniyle büyük bir kısmı Tuna yakınlarına Dobruca (Romanya), diğer kısmı da Kuban'ın sol kenarına geçmiştir.

Ancak XVIII. yüzyıl Kuban'daki eski inançlılar için en zor dönem olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusya Kırım ve tüm Kuban bölgesini ilhak etmiş ve Nekrasovlular'ın önüne iki seçenek sunmuştur: Osmanlı topraklarına göç etmek veya ana vatanına geri dönmek. Rus hükümeti, onları ısrarla geri dönmeye ikna etmeye çalışmış ancak Nekrasovlular, Çarlık hükümetine güvenmediklerinden dolayı onların önerilerini kabul etmemişlerdir.²³

XVIII. yüzyılın sonunda eski inançlılar, Ege Denizi'nin kıyısındaki Enos bölgesine göç etmeye başlamışlar. XIX. yüzyılın başında Nekrasovlular, Minos ve Tuna olmak üzere iki ayrı grup halinde idi. Minos bölgesindekiler Rus sınırlarından uzakta, kendilerine yabancı bir topluluk içinde kapalı bir hayat yaşamışlardır. Bu da bu topluluğun -Don'da ve Kuban'da olduğu gibi- sosyal-demokratik yapısını ve atalarının kültürünü muhafaza etme imkânını sağlamıştır.

Minos'ta Nekrasovlular; esas olarak balıkçılık, avcılık ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Balığa ataman önderliğinde 15-55 yaşındaki erkekler gitmişlerdir. Ataman, sezon sonunda gelirleri tüm çalışanlara eşit bölmüştür. Çalışanlardan her biri, Minos'a geri döndüklerinde kazançlarının üçte birini askerî hazineye vermek zorundaydılar.²⁴

Minos'un sosyal yapısı, günlük yaşamı, aile, ahlakî ilkeler, eğitimi "İgnatiy Nekrasov'un vasiyetleri" boyunca belirlenmiştir. Bu kanunlar "İgnatyev'in kitabında"

²¹ Dmitriy Sen, "Kazaçi Soobşestva Krimskogo Hanstva i Staroobryadçestvo na Severnom Kavkaze v Kontse XVII-XVIII v.," *Rossiyskaya İstoriya* 6/1 (2009):142.

²² Sen, *Voysko Kubanskoye İgnatovo Kavkazskoye İstoriçeskiye Puti Kazakov-Nekrasovtsev*, 31-32.

²³ Dmitriy Sen, "Pereseleniye Kubanskiy Kazakov-Nekrasovtsev v Osmanskuyu İmperiyu v XVIII v.," *Lipovane İstoriya i Kultura Russkiy- Staroobryadtsev Vipusk* 5/2 (2008): 27-28.

²⁴ Guliy, "Kazaki-Nekrasovtstsi v İstorii Rossii," 61.

yazılı idi ve Minos'taki kilisede saklanıyordu. Bu "Vasiyetler" Kazakların Nekrasov ve yandaşları tarafından ortaya çıkarılan bir nevi anayasasıydı.²⁵

"Nekrasov Anayasası'na" göre, Türklerle yakınlaşmak, onlarla kavga etmek, diğer inançlılarla iletişim kurmak yasaktı. Türklerle sadece ticaret, askerî faaliyetler ve vergilendirme ile ilgili konularda iletişime izin verilmiştir. Ayrıca, topluluğun en yüksek otoritesi, 18 yaşından itibaren katılmaya başladıkları Kazak Krugu²⁶ idi. Bu Kruga iki kez katılmayanlara para cezası uygulanmış ve üç kez katılmayanlar ise kırbaçlanmıştır. Krugda alınan kararlar bir yıllığına seçilmiş olan ataman tarafından yerine getirilmiştir. Uzun süreler iktidarda kalmanın kişileri zamanla bozabileceği ihtimaline karşı atamanlığın üç dönem sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Tüm kazançlar, askerî hazineye bağışlanmıştır. Her biri kazandıkları paranın üçte ikisini almış, geri kalan üçte birlik kısmı ise ordunun silahları, okulların ve kilisenin ihtiyaçları ayrıca muhtaçların yardımı için toplanmıştır. Evlilik sadece topluluktaki üyeler arasında yapılmıştır. Diğer inançtakiler ile evlilik yapanlara ölüm cezası verilmiştir. Koca eşini incittiğinde Krug onu cezalandırmıştır. Eşkıyalık, soygunculuk yapanlara Krug'un kararıyla ölüm cezası verilmiştir. Köyde; domuz eti (şinka), meyhane (kabak) bulundurmak ve ticaret yapmak yasaktı. Ticaret yapanlar, kazancının belli bir kısmını 1/20'sini KOŞ'a (Büyük Kazak Birliği) vermek zorundaydı. Kullandıkları dil olan Rusçayı muhafaza etmişlerdi. Orduya ihanet ve dine hakaret edenlere ölüm cezası verilmiştir. Bu vasiyetleri yerine getirmeyenler ölüme mahkûm edilmiştir.²⁷ Bu "vasiyetler" Rusya topraklarındaki Kazaklar tarafından unutulmuş eski sosyal ilişkilerin imajını hafızada saklamıştır.²⁸

Nekrasovlular, küçük yaşlardan itibaren Rusya'ya olan sevgileriyle ve geri dönme umuduyla büyütülmüşlerdir. Ancak İgnatıy Nekrasov, "Çarlığa boyun eğmemeli, Çarlık Dönemi'nde Rusya'ya geri dönmemeli" diye vasiyet etmiştir. Bununla birlikte 1912'de Nekrasovlular'ın ilk kısmı Çarlık Hükümeti'nin izniyle Rusya'ya geri dönmüştür. Fakat bunların sayıları az olduğundan Kuban'ın üst kısımlarına yerleşmeleri yasaklanmıştır. 1917'den sonra ilk kez Nekrasovlular'ın Rusya'ya geri dönme umutları ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁹

Kazak eski inançlıların Rusya'ya geri dönmesi ilk olarak 1950'de son ataman olarak seçilen Vasiliy Porfiryeviç Saniçev'in ilgilenmesiyle başlamıştır. Saniçev, birkaç yıl boyunca Türkiye'deki konsolosluk aracılığıyla Sovyet Hükümeti ile müzakereler yapmıştır. 1961'de Rusya Hükümeti Kazak Nekrasovlu'ların ana vatanına geri dönmeleri ile ilgili karar almış ve 20 Eylül 1962'de "Gruziya" adlı Sovyet gemisi 999 Kazak'ı alarak Türkiye'den ayrılmıştır. Stavropol'e gelene kadar yolda iki çocuk daha doğarak sayıları 1001 olmuştur.³⁰

²⁵ Guliy, "Kazaki-Nekrasovtsı v İstorii Rossii," 62.

²⁶ Kazak Krugu, Kazakların genel askeri konseyi, özyönetimin en yüksek organıydı. Krugda askeri, ekonomik, idari, sosyo-politik, hukuki, sosyal, gündelik ve diğer nitelikteki sorunlar ele alınmıştır.

²⁷ Yelena Ageyeva, "Staroobryadtsı v Musulmanskom Okrujenii: Opit vzaimodeystviya," *Materialı VI Mejdunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsii 7/8* (2015): 23.

²⁸ Guliy, "Kazaki-Nekrasovtsı v İstorii Rossii," 62.

²⁹ Sen, "Pereseleniye Kubanskih Kazakov," 29.

³⁰ Sen, "Pereseleniye Kubanskih Kazakov," 29-30.

3) Eski İnançlıların Türkistan'a Göçleri

Türkistan Bölgesi'nde, Ural Kazaklarından olan eski inançlıların topluluğu, ilk göç edenler arasında yer almıştır. Bunlar 9 Mart 1874'te ortaya çıkan isyana katıldıkları için hükümet tarafından Ural Bölgesi'nde (merkez Uralsk) bulunan Ural Kazak Birliği'nden göç ettirilmiştir. O gün Ural Kazaklarına Ural Kazak birliğinde yeni bir askerlik hizmeti tüzüğü çıkarılmıştır. Buna göre, askerlik yükümlülüğü önemli ölçüde arttırılmış ve öz yönetim ve Kazak özgürlük hakları sınırlandırılmıştır. Buna hem müreffeh hem yoksul Kazaklar isyan etmişlerdir. Bu karışıklıkların Yemelyan Pugaçev ayaklanmasının yüzüncü yılına ve Rusya'daki köylü hareketinin genel yükselişine denk gelmesi dikkat çekicidir. Hükümet, bu isyanı bastırmak için sert önlemler almış, bu da Kazakların tutuklanması ve Türkistan'a sürgün edilmesine neden olmuştur.³¹

Bununla birlikte Türkistan Piskoposu Safoniy Kutsal Sinod'a 1872'de bölgedeki faaliyetleri ile ilgili yaptığı ilk raporunda Yedisu (Semireçye) Oblastı'nın³² Sarkand ve Sofi köylerinde Pomor eski inançlılardan sekiz ailenin ikamet ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Türkistan'ın başka bir bölgesi olan Sır Derya Oblastı'nda 28 eski inançlı ikamet etmekteydi.³³

İlk eski inançlılar; Türkistan'a Omsk, Tobol, Tomsk ve diğer Sibirya guberniyalarından gelen Ortodoks göçmenlerle göç etmiştir. Ancak Türkistan bölgesindeki eski inançlıların hızlı artışı "Belokronitsk Hiyerarşisi" olarak bilinen "Avusturya rahipliğine" ait "raskol" taraftarlarından müteşekkil Ural Kazak ordusunda 1874' te çıkan karışıklıklarla bağlantılıydı. 1874 isyanından sonra Orenburg genel valisi Krijanovskiy Savaş Bakanı Milyutin'e "halk arasında nüfuz sahibi inatçı Kazakları Ural Oblastından uzaklaştırmayı tavsiye etmiştir. Aynı yılın aralık ayında Genelkurmay Asya Dairesi Ural Kazaklarının Türkistan bölgesinde yeni kurulan Amu Derya bölgesine göç ettirilmeleri önerisinde bulunmuştur. Hükümetin uygun bulduğu bu öneri 19 Nisan 1875'te Savaş Bakanı'nın sunumuyla İmparator II. Aleksandr tarafından onaylanmıştır.³⁴

Ural Kazak eski inançlıların tehciri 1875'te mayıs ayının sonunda başlamıştır. Kazalinsk'e kadar Orenburg hattı taburlarının askerleri eşlik etmiştir. Böylece arttırılmış güvenlik, hükümetin sürgündeki Kazak eski inançlıların isyanından korktuğu anlamına gelmektedir.³⁵

1875 sonbaharında 2000'den fazla Kazak eski inançlı Sır Derya'nın yakınlarındaki kalelere yerleştirilmiştir. Kıştan önce Türkistan yöneticileri Amu Derya bölgesine 200 Urallıyı geçirmiştir. Sıkı rejim altında tutulan ve sürgüne gönderilen eski inançlılar, 1876 baharında Amu Derya bölgesinde isyan etmişlerdir. Türkistan Genel Valisi Piyade Generali Konstantin Petroviç von Kaufman (1867-1882) isyancıları ağır bir şekilde

³¹ V. Germanova & N. Kolemasova, *Kazaki-Starobryadtsı v Sredney Azii, K istorii Hristianstva v Sredney Azii (XIX –XX vv.)* (Taşkent: Uzbekiston, 1998), 193.

³² Guberniyaya eş değer idari-toprak birimleri olan Oblastlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Vilayet yerine kullanılan Eyalet terimine karşılık gelmekteydi. Bk. Hatice Kerimov, "Türkistan'da İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 3.

³³ Germanova & Kolemasova, *Kazaki-Starobryadtsı v Sredney Azii*, 192.

³⁴ Pyotr Litvinov, "Starobryadtsı v Tsarskom Turkestane," *Vestnik KRSU* 15/6 (2015): 78-79.

³⁵ Yuliya Tsiryapkina, "Russkiye Pereselentsı v Turkestane v Kontse XIX- načale XX v.: Osnovniye Sotsiakulturniye Harakteristiki," *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 411/25 (2016): 185.

cezalandırmış ancak bu sorunun zorla çözülemeyeceğini düşünerek, eski inançlıları gruplara ayırarak Türkistan'ın farklı şehirlerine yerleştirmeyi önermiştir. Kaufman'ın bu fikri, İmparator tarafından onaylanmıştır. Sürgün edilen 700 eski inançlı Kazalinsk'te bırakılarak, Perovsk ve Culek'ten yeni gelenler ve sürgün edilenler de dâhil olmak üzere Evliya-Ata, Çimkent, Türkistan, Semerkant, Hokand ve diğer şehirlere yerleştirilmiştir. 200'e yakın sürgün edilen eski inançlı Amu Derya bölgesine gönderilmiştir.³⁶

Türkistan'da eski inançlıların merkezleri Kazalin ve Petro-Aleksandrov idi. XIX. yüzyıl sonunda bölgede; Yedisu Oblastı'nda 191, Fergana'da 53, Semerkant'ta 310, Hazar Ötesi'nde (Zakaspiyskiy) 497, Sır Derya'da 5000'e yakın eski inançlı vardı. Bu topluluğun büyük kısmının bulunduğu Kazalin'de çoğu balıkçılık ile uğraşmışlardır. Bunlardan bir kısmı ise ticaret, zanaat gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Çimkent, Evliya-Ata, Hokand'a yerleşen eski inançlılar da bunun gibi işlerle uğraşmışlardır. Hazar Ötesi bölgesindeki adı geçen topluluk ise, Hazar Ötesi Demiryolu inşaatında çalışmışlardır. Tarımla uğraşanlar ise, esas olarak Sibirya ve Povoljye guberniyalarından gelen Yedisu Oblastı'nda ikamet eden eski inançlılar idi.³⁷

Amu Derya bölgesinde bulunan eski inançlılar, yetkililerle sorunlar yaşamışlardır. Bu topluluk, hükümetle iş birliği yapmayı reddetmiş ve zor durumlarına rağmen onlara itaat etmemiştir. Öyle ki, 1892'de kolera salgını döneminde, hükümetten gelen yardımı reddetmiş ve kendi şifacıları tarafından tedavi edilmişlerdir. Ayrıca, 1897'de, tanımadıkları devlet iktidarı temsilcilerine ihtiyaç duymadıklarını belirterek muhtar seçmeyi de reddetmişlerdir.³⁸

Diğerlerine göre, Amu Derya bölgesindeki eski inançlılar, uzun dönem ısrarcı dindar geleneklerine bağlı olarak yaşamışlardır. Türkistan yönetiminin bölgedeki eski inançlılar nüfusuna karşı tutumu, -büyük ölçüde- genel valilerin tutumuna bağlı olmuştur. Kaufman, Urallı sürgün edilen yerleşimcilere yönelik oluşturulan sert bir rejimi, 1881'e kadar sürdürmüştür. Onun yerine göreve gelen Türkistan Genel Valisi Gerasim Alekseyeviç Kolpakovskiy (1882-1889), uygulanan rejimi yumuşatmak ve hükümetin kabul ettiği koşullarda ana vatanlarına dönmelerine izin verilmesi için Savaş Bakanlığına bir dilekçe ile başvurmuştur. Kolpakovskiy, Ural Kazaklarının Türkistan'ın işgalinde etkin bir biçimde katılımını da vurgulamıştır.³⁹

30 Mayıs 1881'de yeni İmparator II. Aleksandr (1855-1881), eski inançlıların ana vatanlarına dönmelerine izin vermiş, ancak bunun için 1874 Askeri Tüzüğü'nü⁴⁰ tanıyan yazılı bir senet vermeleri koşulunu eklemiştir. Fakat Ural eski inançlılarının çoğu, bu şartı kabul etmemiştir. Sadece birkaçı, özellikle Kazalinsk'tekiler, gerekli senetleri verip ailelerine verilen 50 rublelik parayı alarak Ural'a geri dönmüşlerdir.

³⁶ Litvinov, "Staroobryadtsı v Tsarskom Turkestane," 82.

³⁷ Germanova & Kolemasova, "Kazaki-Staroobryadtsı v Sredney Azii," 195-196.

³⁸ Germanova & Kolemasova, "Kazaki-Staroobryadtsı v Sredney Azii," 197.

³⁹ Aset Tasmağambetov, "Rasprostraneniye Staroobryadçestva i Starogo Russkogo Sektanstva v Yugo-Vostoçnom Kazahstane v XIX- Naçalo XX vv.," *Voprosı İstorii i Arheologii Zapadnogo Kazahstana* 9/2 (2008): 96.

⁴⁰ II. Aleksandr döneminde 1 (13) Ocak 1874'te "Evrensel Askerlik Hizmetinin Başlatılmasına İlişkin Bildirge" ve "Askerlik Hizmeti Üzerine Tüzük" yayınlanmıştır. Buna göre, Rus İmparatorluğu'nun tüm sınıflarına zorunlu askerlik getirilmiştir. Tüzükte; "Tahtın ve vatanın savunulması her Rus vatandaşının kutsal görevidir. Erkek nüfusu durum ayrımı olmaksızın askerlik hizmetine tabidir" diye yazıyordu. Bk. PSZRİ, Sobraniye 1, Tom 49, No: 52983, s. 4.

1882’de Türkistan Genel Valisi makamına getirilen Korgeneral Mihail Grigoryevič Çernyayev (1882-1884), eski inançlı Ural Kazaklarına yönelik faaliyetlerde önemli rol oynamıştır. 22 Aralık 1882’de Çernyayev, Savaş Bakanı P. S. Vannovskiy’e eski inançlıların zor durumunu anlatan, onlara ana vatanlarına geri dönmeleri için 1874 yılı Askeri Tüzüğü’nü tanıyan aşağılayıcı yazılı senedi imzalamayı şart koşmadan Çar’dan izin alabilmeleri için rapor sunmuştur.⁴¹

12 Mart 1883’te Vannovskiy, Çernyayev’e taç giyme töreni vesilesiyle, Çar’ın Ural eski inançlılara yazılı senet olmadan, ana vatanına dönmelerine izin verdiğini ancak 1874 yılı Askeri Tüzüğü’ne “sözlü” anlaşmalarına tabi olduklarını bildirmiştir. 3 Mayıs 1883’te taç giyme töreni nedeniyle II. Aleksandr, Rus eski inançlılara belirli dinî özgürlükler vermiştir. Ancak Çar’ın aldığı yeni kararları ve verilen özgürlükler, Türkistan’daki eski inançlılar arasından çok fazla coşku yaratmamıştır. 1883’te Kazalin bölgesinde 1058 eski inançlı arasından sadece 360’ı “sözlü” şartla ana vatanına dönmeyi kabul etmiştir. Amu Derya bölgesindeki eski inançlılar ise, tüm hükümet koşullarını tamamen reddetmişlerdir. Böylece Urallı eski inançlıların çoğu Türkistan’da yaşamaya devam etmiştir.⁴²

Tablo 1: 1897 Nüfus Sayımına Göre⁴³ Eski İnançlıların Türkistan oblastlarındaki dağılımı⁴⁴

Oblast	Eski İnanlar Nüfusu		
	Erkek	Kadın	Toplam
Fergana	53	-	53
Semerkant	219	91	310
Yedisu	136	55	191
Sır Derya	1530	1325	2.855
Hazar Ötesi	319	178	497
Toplam	2.257	1.649	3.906

Tabloda görüldüğü üzere, eski inançlıların en yoğun olarak ikamet ettikleri bölge Sır Derya Oblastı idi. 1917’nin başında Yedisu Oblastı’nda 480 bin kişi, Fergana’da 228, Semerkant’ta 200, Hazar Ötesi’nde 45, Sır Derya’da 8.450 kişi ikamet etmekteydi. Böylece, belirtilen dönem içinde Türkistan’da eski inançlıların sayısı 1,5 kat artmıştır.⁴⁵

⁴¹ Litvinov, “Staroobryadtsı v Tsarskom Turkestane,” 83.

⁴² Tasmagambetov, “Rasprostraneniye Staroobryadçestva i Starogo Russkogo Sektanstva v Yugo,” 97.

⁴³ Rusya İmparatorluğu’ndaki ilk kapsamlı nüfus sayımı olan “1897 Bütün İmparatorluk Genel Nüfus Sayımı”, imparatorluk topraklarında yaşayan halkın sayı, yaş, inanç, meslek ve etnik kimliklerine yönelik ayrıntılı verileri içeren bir sayıdır.

⁴⁴ Nikolay Troynitskiy, *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniy Rossiyskoy İmperii 1897 goda Ferganskaya Oblast* (Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1904), 59; Nikolay Troynitskiy, *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Samarkandskaya Oblast* (Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905), 50; Nikolay Troynitskiy, *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Semireçenskaya Oblast* (Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905), 54; Nikolay Troynitskiy, *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Sır-Dar’inskaya Oblast* (Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905), 54; Nikolay Troynitskiy, *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda, Zakaspiyskaya Oblast* (Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1904), 52.

⁴⁵ Germanova & Kolemasova, *Kazaki-Staroobryadtsı v Sredney Azii*, 196.

Sonuç

Eski inançlıların tarihi, yalnızca Rus Kilisesi'nin değil, tüm Rus halkının tarihindeki en trajik sayfalardan biridir. Patrik Nikon'un aceleci reformu, Rus halkını uzlaşmaz iki kampa bölmüş ve milyonlarca inanan yurttaşın Kilise'den sapmasına yol açmıştır. Eski inançlıların büyük bir kısmı Rusya'dan göç etmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, XX. yüzyılın başlarında eski inançlılar, buldukları ülkelerin sosyo-ekonomik yapısında çok önemli rol oynamışlardır. Bunlar, birinci sınıf çiftçiler, inşaatçılar ve balıkçılar idi. O dönemde Rusya'ya geri dönme fikri onlar için pek cazip gelmemiştir. Ancak yüz yıl sonra patlak veren Birinci Dünya Savaşı ve ardından da İkinci Dünya Savaşı yıllarında diğer ülkelerde yaşamakta olan bu halkların durumları ani şekilde kötüleşmiştir. Olumsuz yönde değişen bu şartlarla birlikte şartlarla birlikte diğer taraftan da 1917'deki Bolşevik İhtilali ile Rusya'da rejimin değişmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin kurulması eski inançlıların anavatanlarına dönüşünü cazip hale getirmiştir. Böylece XX. yüzyılın başından itibaren dış ülkelerdeki eski inançlıların tarihinde, Rusya'ya bir dizi kitlesel göçle sonuçlanan yeni bir dönem başlamıştır.

Eski inançlılık, (Staroobryadçestvo) Rus tarihinin benzersiz bir olgusu olarak nitelendirilir. Bu dinî grubun temsilcileri, Rusya İmparatorluğu'nun neredeyse bağımsız bir sınıfını teşkil ederek en önemli ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlar ve ülkenin kalkınmasında büyük katkı sağlamışlardır.

İmparatorluk rejiminin çöküşünden bir asır sonra eski inançlılar da değişime maruz kalmıştır. Modern eski inançlılar, Devrim'den önceki gibi kapalı sosyal sistemi temsil etmemektedir. Diğer taraftan buna rağmen bugün bile eski inanç taraftarlarının yaşadıkları bölgelerde geçmişteki Moskova Rusya'sının geleneksel yaşam biçimini bulmak mümkündür. Dolayısıyla "Raskol" bir mefhum olarak hem dinî hem de sosyal alanda var olmaya devam etmektedir. Ne hükümet önlemleri ne Kilise'nin misyonerlik faaliyetleri ne de tarihî değişiklikler onu tamamen ortadan kaldıramamıştır. Raskol tarihi, hazırlıksız reformların toplumda ve devlette nasıl derin değişikliklere yol açtığını ve bu durumun ülkenin kültürünü yüzyıllardır etkileyerek pratikte çözülemeyen bir çelişki oluşturduğunu güzel bir örnek olarak sunmaktadır.

Beyanname:

- Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- Ethics approval:** Not applicable.
- Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Acara, Meryem. "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (1998): 183-201.
- Ageyeva, Yelena. "Staroobryadtsı v Musulmanskom Okrujenii: Opıt vzaimodeystviya." *Materialı VI Mejdunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsii* 7/8 (2015): 20-26.
- Aleksandrov, Vadim & Nikolay Pokrovskiy. *Vlast i Obşestvo. Sibir v XVIII veke*. Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka, 1991.
- Belikov, Dmitriy. *Pervıye Russkiye Krestyane-Naselniki Tomskogo Kraya*. Tomsk: İzdatelstvo Tipografıya M. N.Kononova İ. F. Skulimovskogo, 1898.
- Fattahova, Leyla. "İstoriko- Etnografıçeskiy Oçerk Staroobryadçestva Kuznetskogo Uyezda." *Kulturnoye Naslediye Srednevekovoy Rusi v Traditsiyah Uralo-Sibirskogo Staroobryadçestva* 3/2 (1999): 28-41.
- Germanova, V & N. Kolemasova. *Kazaki- Staroobryadtsı v Sredney Azii. K istorii Hristianstva v Sredney Azii (XIX –XX vv.)*. Taşkent: İzdatelstvo Uzbekiston, 1998.
- Gradovskiy, Aleksandr. *İstoriya Mestnogo Upravleniya v Rossii: Vvedeniye. Uyezd Moskovskogo Gosudarstva*. SPb: Peçatnya V. Golovina, 1868.
- Guly, Aleksey. "Kazaki-Nekrasovtsı v İstorii Rossii." *Aktualniye Problemy Gumanitarnih i Sotsialno- Ekonomıçeskih Nauk* 11/1 (2017): 58-61.
- Karataş, Nazan Coşkun. "XIX. yüzyıl Rus Düşünce ve Edebiyatında Raskol & Eski İnançlılar." *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/4, (2019): 13-29.
- Kerimov, Hatice "Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Litvinov, Pyotr. "Staroobryadtsı v Tsarskom Turkestane." *Vestnik KRSU* 15/6 (2015): 78-82.
- Troynitskiy, Nikolay. *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniy Rossiyskoy İmperii 1897 goda Ferganskaya Oblast*. Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1904.
- _____. *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Samarkandskaya Oblast*. Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905.
- _____. *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Semireçenskaya Oblast*. Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905.
- _____. *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Sır-Dar'inskaya Oblast*. Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905.
- _____. *Pervaya Vseobşaya Perepis Naseleniya Rossiyskoy İmperii 1897 goda Zakaspiyskaya Oblast*. Sankt-Peterburg: İzdaniye Tsentralnogo Statistiçeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1904.
- PSZRİ, Sobraniye 1, Tom 49, No: 52983.
- Ryabtseva, Vaselina. "Migratsionniye Potoki Staroobryadtsev v Zapadnuyu Sibir." *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kulturi i İskusstv* 24/7 (2013): 63-72.
-

- Sen, Dmitriy. "Kazaçi Soobşestva Krimskogo i Staroobryadçestvo na Severnom Kavkaze v Kontse XVII-XVIII v." *Rossiyskaya İstoriya* 6/1 (2009): 141-146.
- _____. *Voysko Kubanskoye İgnatovo Kavkazskoye İstoriçeskiye Puti Kazakov- Nekrasovtsev (1708 g.- konets R1920-h gg.)*. Krasnodar: İzd-vo KubGU, 2001.
- _____. "Pereseleniye Kubanskih Kazakov-Nekrasovtsev v Osmanskuyu İmperiyu v XVIII v." *Lipovane İstoriya i Kultura Russkih- Staroobryadsev* 5/2 (2008): 24-38.
- Şeglov, İvan. *Hronologičeskiy Pereçen Vajneysih Dannih iz İstorii Sibiri; 1032-1882 god.* İrkutsk: İzdatelstvo Tipografiya Ştaba Vostoçnogo Sibirskogo Voyennogo Okrug, 1883.
- Şapov, Afanasiy. *Russkiy Raskol Staroobryadstva*. Kazan: İzdaniye Knigoprodavtsa İvana Dubrovina, 1859.
- Tasmagambetov, Aset. "Rasprostraneniye Staroobryadçestva i Starogo Russkogo Sektanstva v Yugo- Vostoçnom Kazahstane v XIX- Naçalo XX vv." *Voprosi İstorii i Arheologii Zapadnogo Kazahstana* 9/2 (2008): 94-102.
- Tsıryapkina, Yuliya. "Russkiye Pereselentsı v Turkestane v Kontse XIX- naçale XX v. Osnovniye Sosia kulturniye Harakteristiki." *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 411/25 (2016): 183-187.
- Vorobyova, Natalya. *Liçnost Patriarha Nikona v Oteçestvennoy İstoriografii*. Omsk: İzd-vo OmEİ, 2007.
- Yadrintsev, Nikolay. *Sibir Kak Koloniya*. Sankt-Peterburg: İzdatelstvo İ. M. Sibirikova, 1892.
- Zudin, Anton. "Staroobryadçestvo Yuga Rossii: İstoriya i Sovremennost." Blagotvoritelniy Fond po Sohraneniyu Pravoslavnih Obşin. Erişim 09.01.2021. <http://russkayasvyaz.ru/>.

